

УДК 342.7

DOI [https://doi.org/ 10.32840/pdu.2019.4.2](https://doi.org/10.32840/pdu.2019.4.2)

О. П. Мельничук

кандидат юридичних наук,
в.о. доцента кафедри приватноправових дисциплін
Університету сучасних знань

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ РЕЛІГІЇ

У статті обґрунтовано позицію щодо «специфічного характеру» взаємовідносин держави і церкви, порівняно з іншими різновидами суспільних відносин. Доведено, що в умовах європейської інтеграції, спроб застосування прогресивного світового досвіду не можна недооцінювати надбань міжнародної спільноти щодо захисту прав і свобод людини, особливо з урахуванням визнання загальнолюдських цінностей. Зауважено, що для дослідження міжнародно-правових стандартів забезпечення прав людини у сфері релігії, а також визначення загальних засад, покладених в основу вітчизняної моделі регулювання відносин держави і церкви, необхідним є аналіз норм міжнародних актів у відповідному напрямі. У зв'язку із цим проаналізовано низку міжнародних документів, які містять міжнародно-правові стандарти забезпечення прав людини у сфері релігії, зокрема, серед них такі: Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Декларація «Про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії чи переконань», документи Парламентської Асамблеї Ради Європи та інші. На підставі аналізу норм міжнародних актів у напрямі закріплення міжнародно-правових стандартів забезпечення прав людини у сфері релігії, а також визначення загальних засад, покладених в основу вітчизняної моделі регулювання відносин держави і церкви, зроблено узагальнюючі висновки, зокрема, щодо: закріплення у всіх без винятку нормативно-правових актах світової спільноти вимоги ставитися з повагою до права на свободу совісті, релігій, переконань із боку суб'єктів міжнародного права, а також створення відповідних умов для реалізації такого права у внутрішньонаціональних межах; вимоги визнавати суб'єктами міжнародного права рівноправність громадян в усіх сферах суспільного життя незалежно від їхніх переконань і віросповідання (ставлення до релігії), а також усіх прав і свобод, якими наділена кожна людина незалежно від релігійних, конфесійних або інших переконань. Розкрито зміст положень, які відображають особливість і специфіку міжнародно-правових стандартів забезпечення прав людини у сфері релігії.

Ключові слова: право, релігія, церква, права людини, релігійні меншини, міжнародні стандарти, захист прав.

Постановка проблеми. Взаємовідносини держави і церкви мають специфічний характер, відмінний від взаємовідносин у інших сферах суспільних відносин. Держава намагається надмірно не втручатися у процес реалізації особами своїх прав релігійного і конфесійного спрямування. Проте варто зазначити, що загальновизнані принципи і норми міжнародного права, а також міжнародні договори, які стали частиною правової системи нашої держави, містять універсальні правила,

які визначають фундаментальні засади правового регулювання відносин держави, церкви, окремих осіб (зокрема, щодо певної категорії прав). В умовах європейської інтеграції, спроб застосування прогресивного світового досвіду не можна недооцінювати надбань міжнародної спільноти щодо захисту прав і свобод людини, особливо в умовах визнання загальнолюдських цінностей. А.В. Митрофанова зазначає: «Релігія являє собою складний духовний і суспільний феномен, що не тільки відображає віру людини в існування надприродного начала,

визнання нематеріального світу, але й є засобом спілкування та зв'язку віруючої людини з надприродним. Релігію як складне системне явище автори з погляду системного підходу розглядають як таке, якому властиві структурність та ієрархічність певним чином взаємопов'язаних елементів» [1]. Водночас варто погодитись із твердженням В.М. Сорокуна, який зазначає: «Порушення релігійних прав людини негативно впливає на інші права, зокрема право на життя, фізичної цілісності, свободи та безпеки особи, право на свободу висловлення, мирні зібрання та об'єднання, освіту, право на свободу пересувань, національність тощо» [2, с. 3]. У зв'язку із цим і з метою дослідження міжнародно-правових стандартів забезпечення прав людини у сфері релігії, а також визначення загальних засад, покладених в основу вітчизняної моделі регулювання відносин держави і церкви, необхідним є аналіз норм міжнародних актів у відповідному напрямі.

Метою статті є розгляд міжнародно-правових стандартів забезпечення прав людини у сфері релігії.

Виклад основного матеріалу. Загалом, міжнародні стандарти в галузі прав людини – це загальноновизнані міжнародно-правові норми, які закріплюють на загальнолюдському рівні статус особистості і встановлюють перелік основоположних прав і свобод, обов'язок держав дотримуватися цих прав і свобод, а також межі можливого або припустимого їх обмеження [3, с. 2]. Наприклад, Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року [4], проголошена як «завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави для того, щоб кожна людина і кожний суб'єкт публічної адміністрації, завжди маючи на увазі цю Декларацію, прагнули шляхом освіти сприяти поважанню цих прав і свобод і забезпеченню шляхом національних і міжнародних прогресивних заходів, загального і ефективного визнання і здійснення їх як серед народів держав-членів Організації, так і серед народів територій, що перебувають під їхньою юрисдикцією». В окремих

положеннях зазначеної декларації можна знайти звернення до певних аспектів релігійних відносин, зокрема:

– кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, національності та релігії (стаття 2);

– чоловіки і жінки, які досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за ознакою раси, національності або релігії одружуватися і засновувати сім'ю (стаття 16);

– кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання і свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і разом з іншими, публічним або приватним порядком в ученні, богослужінні і виконанні релігійних і ритуальних обрядів (стаття 18);

– освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами і повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй із підтримання миру (стаття 26).

Отже, можна помітити закріплення як основних прав людини на рівні Загальної декларації прав людини і їхній безпосередній взаємозв'язок із релігійними поглядами. Окремо можна відстежити вплив релігії на реалізацію людиною своїх прав, зокрема, в контексті недопущення «звуження» обсягу прав людини залежно від релігії. Також простежується взаємозв'язок релігії із реалізацією сімейних прав і права на освіту. Окремо проголошується право на свободу у своїх релігійних переконаннях і їх реалізації.

Наступний акт – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року [5], прийнята відповідно до Загальної декларації прав людини з метою додержання країнами-підписантами (учасниками Ради Європи) та забезпечення на своїй території прав та основоположних свобод людини. Зазначеною Конвенцією передбачено, що:

– кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою

релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як публічно, так і приватно. Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб (стаття 9 «Свобода думки, совісті і релігії»);

– користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження тощо (стаття 14 «Заборона дискримінації»).

Тобто знову можна звернути увагу на гарантування права особі сповідувати свою релігію, а також на встановлення вимоги про недопущення дискримінації з урахуванням релігійних мотивів.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року, ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 року [6], визначає таке:

– кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується поважати і забезпечувати всім, що перебувають у межах її території та під її юрисдикцією, особам права, визнані в цьому Пакті, без будь-якої різниці щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини (стаття 2);

– під час надзвичайного становища в державі, за якого життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується, держави-учасниці цього Пакту можуть вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань за цим Пактом тільки такою мірою, в якій це диктується гостротою становища, за умови, що такі заходи не є несумісними з їхніми іншими зобов'язаннями за міжнародним

правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження (стаття 4);

– кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії. Це право включає свободу мати чи приймати релігію або переконання на свій вибір і свободу сповідувати свою релігію та переконання як одноособно, так і спільно з іншими, публічно чи приватно, у відправленні культу, виконанні релігійних і ритуальних обрядів і вчень. Ніхто не повинен зазнавати примусу, що принижує його свободу мати чи приймати релігію або переконання на свій вибір. Свобода сповідувати релігію або переконання підлягає лише обмеженням, які встановлено законом і які є необхідними для охорони суспільної безпеки, порядку, здоров'я і моралі, так само як і основних прав і свобод інших осіб. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються поважати свободу батьків і у відповідних випадках законних опікунів забезпечувати релігійне і моральне виховання своїх дітей відповідно до власних переконань (стаття 18);

– будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства, повинен бути заборонений законом (стаття 20);

– кожна дитина без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану або народження має право на такі заходи захисту, які є необхідними в її становищі як малолітньої з боку її сім'ї, суспільства і держави (стаття 24);

– всі люди є рівними перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист закону. В цьому плані всякого роду дискримінація повинна бути заборонена законом, і закон повинен гарантувати всім особам рівний і ефективний захист проти дискримінації за будь-якою ознакою, як-от: раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, майновий стан, народження чи інші обставини (стаття 26);

– у тих країнах, де є етнічні, релігійні та мовні меншини, особам, які належать до таких меншин, не може бути відмовлено в праві разом з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою (стаття 27).

Варто позитивно виділити встановлення заборони будь-яких виступів на користь релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства; а також закріплення прав осіб, які належать до релігійних меншин, користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою.

Також варто звернути увагу на положення Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії чи переконань від 25 листопада 1981 року [7], де визначено, що «нетерпимість і дискримінація на основі релігії або переконань» означає будь-які розрізнення, винятки, обмеження або переваги, засновані на релігії або переконаннях і мають на меті або наслідком знищення або применшення визнання, користування чи здійснення на основі рівності прав людини і основних свобод. Окрім того, встановлено обов'язок усіх держав вживати ефективних заходів для запобігання і ліквідації дискримінації на основі релігії або переконань у визнанні, здійсненні і реалізації прав людини та основних свобод у всіх сферах громадського, економічного, політичного, соціального та культурного життя; всі держави докладають суцільних зусиль щодо прийняття або скасування законодавства, коли це необхідно, для заборони будь-якої подібної дискримінації, а також для прийняття всіх відповідних заходів із боротьби проти нетерпимості на основі релігії чи інших переконань. У статтях Декларації розкрито зміст права на свободу думки, совісті, релігії або переконань, яке включає такі елементи:

– відправляти культу чи збиратися у зв'язку з релігією або переконаннями і створювати та утримувати місця для таких цілей;

– створювати і містити відповідні благодійні або гуманітарні установи;

– виробляти, придбавати і використовувати у відповідному обсязі необхідні предмети і матеріали, пов'язані з релігійними обрядами або звичаями чи переконаннями;

– писати, випускати і поширювати відповідні публікації у відповідних сферах;

– вести викладання з питань релігії або переконань у місцях, придатних для цієї мети;

– просити і отримувати від окремих осіб і організацій добровільні фінансові та інші пожертви;

– готувати, призначати, обирати або призначати по праву успадкування відповідних керівників згідно з потребами і нормами тієї чи іншої релігії або переконань;

– дотримуватися днів відпочинку і відзначати свята та відправляти обряди відповідно до приписів релігії і переконаннями;

– встановлювати і підтримувати зв'язки з окремими особами і громадами в галузі релігії та переконань на національному та міжнародному рівнях.

Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин, прийнята Резолюцією 47/135 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 18 грудня 1992 року [8], визнає необхідність забезпечення ефективного втілення в життя міжнародних документів із прав людини щодо прав осіб, які належать до національних чи етнічних, релігійних і мовних меншин та передбачає, що держави вживають заходів для створення сприятливих умов, які дозволять особам, що належать до меншин, виражати свої особливості та розвивати власну культуру, мову, релігію, традиції та звичаї, за винятком тих випадків, коли конкретна діяльність здійснюється з порушенням національного законодавства та суперечить міжнародним нормам.

Слід додати, що окремі документи Парламентської Асамблеї Ради Європи також містять положення щодо забезпечення прав людини у сфері релігії. Наприклад, Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1202 (1993) «Про релігійну терпимість у демократичному суспільстві» [9] визначає, що світська держава

не повинна нав'язувати своїм громадянам жодних релігійних зобов'язань, і водночас вона має також сприяти повазі до всіх визнаних релігійних громад і полегшувати їхні стосунки із суспільством загалом. До переліку документів Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо забезпечення релігійних прав осіб також можна віднести такі: Рекомендацію 963 (1983) «Про культурні та освітні засоби зменшення насильства», Рекомендацію 1086 (1988) «Про становище церкви і свободу релігії в Східній Європі», Рекомендацію 1178 (1992) «Про секти й нові релігійні рухи», Рекомендацію 1396 (1999) «Релігія та демократія», Рекомендацію 1720 (2005) «Освіта і релігія», Резолюцію 1464 (2005) «Жінки та релігія в Європі»; Резолюцію 1510 (2006) «Про свободу вираження поглядів і повагу до релігійних переконань»; Рекомендацію 1804 (2007) «Держава, релігія, світське суспільство і права людини»; Рекомендацію 1805 (2007) «Про блюзнірство, релігійні образи і вираження ненависті до осіб на релігійному підґрунті»; Резолюцію 1510 (2006) «Про свободу вираження поглядів та повагу до релігійних вірувань» та інші.

Висновки і пропозиції. Отже, на підставі аналізу норм міжнародних актів у напрямі закріплення міжнародно-правових стандартів забезпечення прав людини у сфері релігії, а також визначення загальних засад, покладених в основу вітчизняної моделі регулювання відносин держави і церкви, можна зробити такі узагальнення:

1) у всіх без винятку нормативно-правових актах світової спільноти передбачено вимогу ставитися з повагою до права на свободу совісті, релігій, переконань із боку суб'єктів міжнародного права, а також створення відповідних умов для реалізації такого права у внутрішньонаціональних межах;

2) у всіх міжнародних правових актах встановлено вимогу визнавати суб'єктами міжнародного права рівноправність громадян в усіх сферах суспільного життя незалежно від їхніх переконань і віросповідання (ставлення до релігії), а також усіх прав і свобод, якими наділена кожна людина незалежно від релігійних, конфесійних або інших переконань;

3) міжнародні правові документи встановлюють «загальні» правила і вимоги щодо забезпечення прав людини у сфері релігії, не заперечуючи при цьому внутрішньої самостійної компетенції держави з приводу такого забезпечення, тобто під час встановлення вимоги дотримання прав людини, міжнародні акти не становлять національного механізму регулювання таких прав, визначення порядку, обсягів і меж їх реалізації;

4) з урахуванням міжнародно-правових норм можна відстежити вплив релігії на реалізацію людиною своїх прав, зокрема в контексті недопущення «звуження» обсягу прав людини залежно від релігії, а також простежується взаємозв'язок релігії з реалізацією інших прав, наприклад сімейних чи права на освіту;

5) норми в різноманітних міжнародних документах про права і свободи громадян не є нормами прямої дії, тобто безпосередньо, без необхідного забезпечення їх національним законодавством, вони не здатні гарантувати особі належну реалізацію її прав у сфері релігії.

Такі положення відображають особливість і специфіку міжнародно-правових стандартів забезпечення прав людини у сфері релігії.

Список використаної літератури:

1. Митрофанова А.В. Религиозный фактор в мировой политике и проблема «цивилизаций». *Век глобализации*. 2008. Вып. 1. URL: <http://www.socionauki.ru/journal/articles/129831>.
2. Сорокун В.М. Міжнародно-правовий захист права на свободу совісті та віросповідання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Харків, 2009. 18 с.
3. Шевчук С.В. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Київ : Реферат, 2007. 848 с.
4. Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року. URL: https://old.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=82:1&catid=47:un&Itemid=74&lang=ru.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

-
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року, ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_043.
7. Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії чи переконань : Резолюція 36/55 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 листопада 1981 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_284.
8. Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин : Резолюція 47/135 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 18 грудня 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_318.
9. Про релігійну терпимість у демократичному суспільстві : Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1202 (1993). URL: <https://www.irs.in.ua/public/index.php/ua/rekomendaciya-parje-1202-1993-pro-religiinu-terpimistu-demokratichnomu-suspilstvi>.
-

Melnychuk O. International legal standards for the provision of human rights in the field of religion

The article substantiates the position on the "specific nature" of the relationship between the state and the church, in comparison with other varieties of social relations. It is proved that in the conditions of European integration, attempts to apply the progressive world experience, one cannot underestimate the property of the international community in the protection of human rights and freedoms, especially in the light of the recognition of universal values. It is noted that in order to study the international legal standards of human rights in the sphere of religion, as well as to determine the general principles underlying the national model of regulation of relations between the state and the church, it is necessary to analyze the norms of international acts in the relevant direction. In this context, a number of international instruments have been analyzed, containing international legal standards for the protection of human rights in the field of religion, including: the Universal Declaration of Human Rights, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the International Covenant on Civil and Political Rights, Declarations on the elimination of all forms of intolerance and discrimination on the basis of religion or belief, documents of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe and others. On the basis of the analysis of the norms of international acts in the direction of fixing the international legal standards of human rights in the sphere of religion, as well as the definition of the general principles underlying the national model of regulation of relations between the state and the church, we have made general conclusions, in particular: – legal acts of the world community of the requirement to treat with respect to the right to freedom of conscience, religion, beliefs by the subjects of international law, as well as to create appropriate conditions for the implementation and who is right within national borders; the requirement to recognize as a subject of international law the equality of citizens in all spheres of public life irrespective of their beliefs and religion (attitude to religion), as well as all the rights and freedoms conferred on each person, regardless of religious, denominational or other beliefs. The contents of provisions that reflect the peculiarity and specificity of international legal standards for human rights in the sphere of religion are disclosed.

Key words: law, religion, church, human rights, religious minorities, international standards, protection of rights.